

УДК 37.015.31:17.022.1:37.018.32

*Юрій Підборський,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)*

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ
МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ 5–9 КЛАСІВ
ЗАКЛАДІВ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ У ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС**

У статті розглядаються питання компетентісного підходу до процесу морального виховання учнів 5–9 класів закладів інтернатного типу у позаурочний час. Визначені характерні риси процесу морального виховання в середніх класах шкіл-інтернатів. Окреслено основні завдання

здійснення компетентнісного підходу до процесу морального виховання учнів в умовах закладів інтернатного типу. Здійснено аналіз процесу формування моральної особистості учнів середніх класів у закладах інтернатного типу. У статті характеризуються дослідження вчених, які займалися питаннями компетентності та виховання підлітків у закладах інтернатного типу, визначені завдання дослідження, підведені підсумки роботи.

Ключові слова: компетентнісний підхід, моральне виховання, заклади інтернатного типу, учні 5–9 класів, моральна поведінка.

В статье рассматриваются вопросы компетентностного подхода к процессу нравственного воспитания учащихся 5–9 классов учреждений интернатного типа во внеурочное время. Определены характерные черты процесса нравственного воспитания в средних классах школ-интернатов. Определены основные задачи осуществления компетентностного подхода к процессу нравственного воспитания учащихся в условиях учреждений интернатного типа. Осуществлен анализ процесса формирования нравственной личности учащихся средних классов в учреждениях интернатного типа. В статье характеризуются исследования ученых, которые занимались вопросами компетентности и воспитания подростков в учреждениях интернатного типа, определены задачи исследования, подведены итоги работы.

Ключевые слова: компетентностный подход, нравственное воспитание, учреждения интернатного типа, учащиеся 5–9 классов, моральное поведение.

The article addresses the competency approach to the the moral education of 5–9 forms pupils of residential care facilities outside school hours. I was defined the characteristics of the process of moral education in middle boarding schools. The main tasks of the implementation of a competence to the the moral education of 5–9 forms pupils of residential care facilities outside school hours were identified. The analysis of the process of forming a moral individual of pupils in middle boarding schools was done. In the article it was characterized the researches of scientists who were investigated the issues of competence and education of adolescents in residential care; it was also defined the objectives of the study; the results of the work were summed up.

It was established that the majority of pupils at boarding schools have a variety of abnormalities in physical, psychological and intellectual development. It is noted that the moral education of pupils at boarding schools involves the creation of such socio-psychological climate of pedagogical conditions at a residential care which comprehensively promote a personal development, their desire to develop positive moral qualities. The author defined that the process of the individual's education in terms of boarding schools is always unique and its efectiveness depends on the combination of efforts and clear coordination of educators, heads of groups, teachers, school doctors, psychologists and the

entire staff. The author believed that the targeted educational activities and the involvement of children in various activities, according to the particular age and stage of development, promote bringing-up their positive qualities and enrich their spiritual world.

The scientist concluded that the competence approach to the the moral education of 5–9 forms pupils of residential care facilities outside school depends on the organization of appropriate educational environment. Also the author made a conclusion that the best boarding schools educators, the heads of groups, on their own initiative, develop the pupils' readiness for active extracurricular activities, subjecting it to public needs. It was also found that those pupils have the high level of understanding of moral concepts, who are able to explain their essence and reveal the basic structural elements, to apply this knowledge in their daily activities; middle level is for those who can not always correctly explain the meaning of these concepts; low is for those pupils who can not reveal them and not connect knowledge with practical activities. It is proved that the use of educational work of folk traditions allows children to learn the generally accepted moral standards in society and live by the laws of morality.

Key words: competence approach, moral education, residential care facilities, students 5–9 grades, moral behavior.

Постановка проблеми. Компетентнісний підхід до процесу розвитку та формування особистості учнів інтернатних закладів тісно пов'язаний з моральними пошуками людини. Нині одним з важливих є питання морального становлення особистості, роль і значення для молоді моральних норм поведінки. Компетентність у перекладі з латинської мови означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід.

Окремої уваги треба приділити моральному вихованню молоді, зокрема вихованцям інтернатних закладів. Адже учні таких закладів у своїй більшості з раннього дитинства позбавлені нормальних людських стосунків, звикли до життя в умовах нездорового психологічного клімату і мають ряд асоціальних звичок.

Щоб здійснювати продуктивний процес морального виховання у закладах інтернатного типу необхідно науково обґрунтувати та конкретизувати не лише виховну мету, яка є спільною для всіх дітей, незалежно від місця їх виховання, а й змісту, методів і форм діяльності у специфічних умовах інтернатних закладів.

Формування моральних якостей учнів шкіл-інтернатів значною мірою залежить від школи, компетентності учителів та вихователів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання морального виховання учнів є предметом дослідження ряду сучасних науковців.

Теоретичною основою розробки наукової системи виховної роботи з даної проблеми стали дослідження І. Беха, М. Гончарова, В. Ільїна, Н. Ничкало, Г. Філонова. Моральному вихованню школярів присвячені

різнопланові педагогічні дослідження В. Бабич, І. Звереві, І. Зязюна, Т. Люриної, Н. Рєпи, К. Чорної. У них підкреслюється значення для людини та сучасного суспільства загальнолюдських моральних цінностей, виховання моральних якостей особистості, вмінь та навичок моральної поведінки, формування гуманних взаємовідносин. Проблемі виховання дітей у закладах інтернатного типу присвячені дослідження, в яких комплексно розглядаються різні аспекти навчально-виховного процесу (В. Галузінський, Л. Канішевська, Б. Кобзар, Р. Науменко, В. Слюсаренко).

Виділення невиділених раніше частин проблеми. З урахуванням особливостей виховання в інтернатних закладах і повинна будуватися діяльність педагогів. Під час спрямування виховного впливу на підлітків необхідно мати на увазі і те, що розвиток і формування особистості підлітка відбуваються не просто під впливом навколишнього середовища, а у взаємодії з ним.

Мета написання статті – дослідити компетентнісний підхід до процесу морального виховання учнів 5–9 класів закладів інтернатного типу у позаурочний час.

Постановка завдання: розкрити особливості компетентнісного підходу до процесу морального виховання учнів 5–9 класів закладів інтернатного типу у позаурочний час, визначивши основні проблеми його здійснення; з'ясувати характерні риси процесу морального виховання підлітків.

Виклад основного матеріалу. Процес розвитку особистості тісно пов'язаний з моральними пошуками людини. Нині одними з найважливіших є питання про моральний фундамент особистості, про роль і значення для людини та суспільства загальнолюдських моральних цінностей.

Особливої уваги потребує моральне виховання підростаючого покоління, зокрема підлітків шкіл-інтернатів.

Формування моральних якостей учнів шкіл-інтернатів значно залежить від школи, учителів, вихователів і друзів, які замінюють тут сім'ю.

У нашому дослідженні основна увага приділяється учням 5–9 класів, психологічні особливості яких мають свою специфіку. Діти 11–16 річного віку критично ставляться до життя, але далеко не завжди можуть дати правильну оцінку тому, що відбувається навколо. Крім того, у процесі повсякденного спілкування школярів ідеальні уявлення про моральні норми зіштовхуються з життєвими обставинами, що нерідко, значно ускладнюють вироблення правильної поведінки учнів, і це негативно впливає на них.

Підлітковий вік – найсприятливіший для виховання. В. Сухомлинський відзначав: «У духовному обличчі підлітка відбуваються бурхливі, суперечливі явища, які треба спрямувати в правильне русло здорового морального розвитку» [9, с. 251]. Одним із шляхів такого «здорового морального розвитку» підлітків є здійснення систематичного цілеспрямованого морального виховання. Бурхливими суперечностями, про які говорить педагог, особливо вирізняються учні інтернатних закладів.

Про це свідчать дані досліджень, проведених вітчизняними і зарубіжними педагогами і психологами.

Встановлено, що більшість учнів шкіл-інтернатів мають різноманітні відхилення у фізичному, психологічному та інтелектуальному розвитку.

Вихованцям закритих дитячих закладів на кожному віковому етапі притаманні різноманітні специфічні комплекси рис, що відрізняють їх від ровесників, які ростуть у сім'ї [3; 7]. Так, для підлітків із шкіл-інтернатів характерні особливості у становленні особистості, які виявляються в характері намірів, прагнень, бажань. У взаємовідносинах з дорослими в них слабо виражені особистісні контакти, а з ровесниками – спостерігається мала вибірковість відносин.

Враховуючи особливості виховання в інтернатних закладах повинна плануватися діяльність педагогів. Під час спрямування виховного впливу на підлітків необхідно мати на увазі і те, що розвиток і формування особистості підлітка відбуваються не просто під впливом навколишнього середовища, а у взаємодії з ним.

Процес виховання особистості в умовах інтернатних закладів завжди унікальний і від поєднання зусиль і чіткої координації дій вихователів, керівників гуртків, учителів, шкільних лікарів, психологів і всього колективу залежить його ефективність. Цілеспрямовані педагогічні дії та залучення дітей до різних видів діяльності, відповідно віковій й ступеню розвитку, сприяють вихованню в них позитивних якостей, збагачують їх духовний світ. Але у масовій практиці можливості позаурочної роботи в школах-інтернатах використовуються ще недостатньо. Здебільшого їй характерні такі недоліки: безсистемність, переважання словесних методів впливу, недооцінка значення спілкування дітей між собою, низький рівень роботи в гуртках та об'єднаннях за інтересами.

У формуванні моральних якостей особистості підлітка важливо враховувати вікові та індивідуальні особливості кожного з них як одну з найважливіших умов виховання. Належить також глибоко вивчати інтереси вихованців, тому що кожен віковий період потребує інших умов для їх розвитку. З урахуванням цього вихователь і повинен будувати всю виховну роботу як у школі-інтернаті, так і поза нею. Педагоги мають вникати в особливості віку підлітків, враховуючи, що фізіологічні зміни викликають якісні зрушення в їх психіці, загострюючи цілий ряд морально-психологічних особливостей. Адже учні 11–16 років, включаючись у систему відносин і спілкування з дорослими та товаришами, посідають при цьому нове місце і виконують нові для них, раніше незнані, функції.

Підліткові групи, об'єднання, гуртки за інтересами, що набули нині значного поширення, справляють позитивний вплив на різні сторони життя школи-інтернату; сприяють розвитку у вихованців самостійності, відповідальності, товариськості, доброти тощо. Вони залучають дітей до активної участі в емоційно-привабливій для них діяльності, розвивають особисту зацікавленість, здатність до співпереживання за справи

мікроколективу. У такій діяльності формуються почуття, пов'язані з виконанням різноманітних доручень, спілкування з дорослими, а також оцінка своїх якостей, свого місця серед гуртківців тощо.

Спостереження за організацією суспільно корисної діяльності підлітків показує, що вони намагаються виявити себе не лише в соціально значущих справах, а й у суто індивідуальній діяльності. Це потребує зокрема формування таких якостей, як повага до інших, чуйність до оточуючих людей, вміння добросовісно працювати, дотримуватись моральних принципів. У цей час з'являється орієнтація підлітка на самооцінку, загострюється увага до свого духовного світу, виникає бажання активізувати пошуки можливостей самореалізації, самовираження та самоутвердження.

У формуванні моральності підлітка особливе значення має врахування емоційної сфери. Для нього характерна більша імпульсивність та запальність, дитяча безпосередність, м'якість, вірність даному слову та справі. При цьому відчуття підлітка часто бувають надто суперечливими. Він може бути уважним, чуйним, співчувати невдачі свого друга, виявляти високі якості власної гідності, і водночас вести себе як дитина, плакати від несправедливої кривди. Тому дорослі мають подбати про те, щоб взаємовідносини з підлітками сприяли розвитку в останніх позитивних емоцій і почуттів.

Найпильнішої уваги педагогів та дорослих, пов'язаної з вихованням підлітків, вимагає осмислення способів морального вибору ними власної поведінки в реальній дійсності. У підлітковому віці закладаються основи свідомої поведінки, формуються моральні уявлення та соціальні установки. В його духовній сфері спостерігається переосмислення моральних цінностей, причому головним у їх ієрархії виступає принцип товариськості, що найбільше сприяє розвитку суспільної спрямованості особистості.

У житті підлітка школи-інтернату відбувається зміна його статусу як вихованця. Зміст та засоби виховання вимагають від нього вироблення нових підходів до засвоєння моральних норм, уміння самостійно працювати з навчальним матеріалом, пізнавального ставлення до знань. У цьому віці учні 5–9 класів підходять до оволодіння основними моральними поняттями.

Здебільшого підлітки готові прийняти ті вимоги, що висуваються до них на даному етапі виховання. Спостерігається схильність учнів середнього шкільного віку до тих видів роботи, що потребують уміння охопити, осмислити значну кількість фактів, самостійно формулювати висновки, перевіряти одержані результати в практичній діяльності. У процесі опанування нових знань реалізуються багаті резерви психічного, а отже, і морального розвитку учнів, розкриваються їхні потенційні можливості.

У кожному класі звичайно виділяється декілька груп дітей, які посідають різне становище в колективі. Учні 5–9 класів цікавить, від яких якостей залежить їхнє місце в колективі. На перший план виходять найчастіше уміння зберегти вірність у дружбі, мужність, надання підтримки товаришеві, вольова поведінка. Така оцінка ровесників і підхід до вибору

друзів домінують з самого початку підліткового віку. Вимоги колективу, громадська думка, моральні настанови, нормальні взаємовідносини є важливими чинниками формування особистості.

Складність формування моральних норм і правил поведінки і той зміст, яким наповнюються аморальні настанови та вимоги якоїсь частини вихованців інтернатів, породжують труднощі в педагогічному процесі, подолання яких потребує урізноманітнення методів і засобів педагогічного впливу.

Часто в школах-інтернатах для підвищення рівня морального виховання організуються змагання між учнями, класами. Але змагання саме по собі не забезпечує дотримання суспільних норм. Учні включившись у змагання, досягли значних успіхів: уважно контролювали навчальну роботу один одного, намагалися не мати низьких оцінок, не допускати виявів недисциплінованості, безвідповідального ставлення до громадських доручень. Але після закінчення змагання досягнуті успіхи зводилися нанівець: акуратність, ввічливість знову зникли. Ті вимоги, які підлітки ставили до себе та своїх товаришів, мали для них особистісний сенс тільки в ході змагання і були пов'язані не з метою виховання в собі окремих якостей, а з перемогою у змаганні. Досягнення задовільної оцінки рівня моральної вихованості зняло необхідність відповідної поведінки в подальшому.

Підлітковий вік характеризується високим рівнем розвитку самосвідомості в порівнянні з іншими періодами дитинства. По суті, розвиток самосвідомості означає пізнання самого себе. Інтерес до свого внутрішнього світу виникає саме в підлітковому віці.

У процесі навчальної діяльності, спільної громадської роботи, під впливом спілкування з дорослими та ровесниками у підлітка формуються риси, які самі починають визначати подальший розвиток особистості, її ставлення до оточуючих, поведінку. При цьому виникає і нова потреба – зрозуміти, осмислити ці риси свого характеру, знайти у собі відмінності від інших людей, проаналізувати свої переживання, тобто пробуджується інтерес до свого внутрішнього світу та прагнення до самооцінки. Все це стає можливим завдяки формуванню моральних якостей у процесі виховної роботи, що постійно ускладнюється, та завдяки тій суспільно-корисній діяльності, яку виконує підліток.

Формування самосвідомості підлітка починається з того, що він виокремлює ті чи інші суттєві ознаки окремих видів діяльності та вчинків, осмислює особливості своєї поведінки, а пізніше і особливості своєї особистості.

Коло усвідомлених підлітком якостей у судженнях про себе і друзів майже нічим не відрізняється, хіба що судження про іншу людину більш конкретні й змістовні.

Здатність до самооцінки швидше розвивається в тих учнів, які прагнуть розібратися в собі, в кого з них ускладнені взаємини з іншими

людьми. Вміння об'єктивно оцінити свої інтелектуальні, психічні якості має принципове значення для формування особистості в цілому та таких її якостей, як упевненість у собі, самокритичність, або, навпаки, невпевненість, некритичне ставлення до себе. Саме здатність до самооцінки є найважливішою умовою емоційної врівноваженості особистості. Правильна самооцінка допомагає індивіду врегульовувати вимоги до самого себе з урахуванням реальних можливостей та умов дійсності, розумно керувати своєю поведінкою.

Кращий педагогічний досвід переконує, що практично в кожного підлітка можна сформувати моральні якості, пізнавальні інтереси та суспільну спрямованість особистості, бажання досягти мети, яка важлива не тільки для нього, а й для суспільства, особливо, якщо робити це своєчасно.

Моральне виховання учнів шкіл-інтернатів передбачає створення в закладах інтернатного типу такого соціально-психологічного клімату, таких педагогічних умов, які всебічно сприяють розвитку особистості, їх прагненню виробити в собі позитивні моральні якості.

Основою морального виховання є орієнтація на реальне життя з усіма його труднощами і суперечностями, на структуру життєвих інтересів і потреб підростаючої людини, що визначають соціальну спрямованість особистості, її активну життєву позицію. Моральний аспект переорієнтації громадської свідомості на проблеми моралі стає нині надзвичайно важливим для докорінного переосмислення всієї діяльності особистості, що передбачає глибоке і творче усвідомлення кожним учнем значення формування в собі моральних якостей на основі використання духовних цінностей українського народу, зокрема його традицій.

Змістовне проведення в школах-інтернатах позаурочних заходів за матеріалами народних традицій викликає в дітей потребу в обміні думками, обговоренні результатів своєї діяльності, сприяє формуванню культури спілкування і поведінки, формуванню в учнів таких якостей, як висока громадянська свідомість, моральна активність, глибокий інтерес до вивчення матеріалів історії свого народу, його звичаїв, традицій.

Використання у виховній роботі народних традицій дає можливість дітям засвоїти загально визнані моральні норми в суспільстві, жити за законами моралі.

Висновки. Підводячи підсумки, ми виходили з того, що компетентнісний підхід до морального виховання учнів 5–9 класів шкіл-інтернатів як керованого процесу і ефективності його залежить від організації належних педагогічних умов. Кращі вихователі закладів інтернатного типу, керівники гуртків з власної ініціативи розвивають в учнів готовність до активної позаурочної діяльності, підпорядковуючи її суспільним потребам. Високий рівень розуміння моральних понять мають ті учні, які спроможні пояснити їхню сутність та розкрити основні структурні елементи, застосовувати отримані знання у повсякденній діяльності; середній – ті, які не завжди

правильно можуть пояснити зміст даних понять; низький – ті, які не можуть їх розкрити і не пов'язують знання з практичною діяльністю.

Перспективою подальших розвідок може бути дослідження зарубіжного досвіду компетентнісного підходу до процесу морального виховання учнів 5–9 класів закладів інтернатного типу у позаурочний час.

Література

1. Болгаріна В. Культура і полікультурна освіта / В. Болгаріна, І. Лощенко // Шлях освіти. – К., 2002. – № 2–6. – С. 2–6.
2. Гнатюк В. Управління системою національного виховання учнів / Гнатюк В. – К. : Наука, 2001. – 299 с.
3. Божович Л. Психологическое изучение детей в школе-интернате / Божович Л. – М. : Просвещение, 1960. – 207 с.
4. Концепція школи нової генерації – української національної школи-родини. – К. : Інститут народознавства, 1994. – 25 с.
5. Підборський Ю. Моральне виховання школярів на українських народних традиціях / Ю. Підборський, Н. Рєпа // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 71–75.
6. Лангмейер И. Психологическая депривация в детском возрасте / И. Лангмейер, З. Матейчек. – Прага : Авиценум, 1984. – 334 с.
7. Рувинский Л. Нравственное воспитание подростков / Рувинский Л. – М. : 1977. – 115 с.
8. Скульський Р. Національне виховання учнів засобами українського народознавства / Скульський Р. – Івано-Франківськ, 1995. – 29 с.
9. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину / В. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 159–446.

References

1. Bolharina V. Kultura i polikulturalna osvita / V. Bolharina, I. Loshchenova // Shliakh osvity. – K., 2002. – № 2–6. – S. 2–6.
2. Hnatiuk V. Upravlinnia systemoiu natsionalnogo vykhovannia uchniv / Hnatiuk V. – K. : Nauka, 2001. – 299 s.
3. Bozhovich L. Psihologicheskoe izuchenie detej v shkole-internate / Bozhovich L. – M. : Prosveshhenie, 1960. – 207 s.
4. Kontseptsiia shkoly novoi heneratsii – ukrainskoi natsionalnoi shkoly-rodyny. – K. : Instytut narodoznavstva, 1994. – 25 s.
5. Pidborskyi Iu. Moralne vykhovannia shkoliariv na ukrainskykh narodnykh tradytsiiakh / Iu. Pidborskyi, N. Riepa // Pedahohika i psykholohiia. – 1996. – № 1. – S. 71–75.
6. Langmejer I. Psihologicheskaja deprivacija v detskom vozraste / I. Langmejer, Z. Matejchek. – Praga : Avicenum, 1984. – 334 s.
7. Ruvinskij L. Nrvastvennoe vospitanie podrostkov / Ruvinskij L. – M. : 1977. – 115 s.

8. Skulskyi R. Natsionalne vykhovannia uchniv zasobamy ukrainskoho narodoznavstva / Skulskyi R. – Ivano-Frankivsk, 1995. – 29 s.
9. Sukhomlynskyi V. Yak vykhovaty spravzhniu liudynu / V. Sukhomlynskyi // Vybrani tvory : u 5 t. – K. : Rad. shkola, 1977. – T. 5. – S. 159–446.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
доцентом, доцентом кафедри педагогіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
Ткаченко Ларисою Василівною*

Стаття надійшла до редакції 28 грудня 2016 року